

Västra Ågatan 24 (närmast till vänster i bild) i Uppsala. Här låg tidigare det rasbiologiska institutet. Vänskapen mellan Lundbohm och institutets Herman Lundborg gör att boken om Hjalmar Lundbohm också berör Uppsalas historia.

FOTO: UPPLANDSMUSEET

Ett bidrag till berättelsen om Sverige

Boken om Kirunas grundare Hjalmar Lundbohm säger mycket om Sveriges utveckling – och täcker också in ett mörkt kapitel i Uppsalas historia, skriver Magnus Alkarp.

Under några få decennier gick Sverige, från att ha varit ett av Europas fattigaste länder, till ett land med växande välstånd. Som orsak har de flesta författare framhållit den politiska viljan att fördela tillgångarna på ett mer rättvist sätt, men om man för ett ögonblick funderar över varifrån de tillgångar som skulle fördelas kom, kan vi aldrig gå förbi de människor som levde och verkade i platser som Kiruna eller Malmberget. I och med Curt Perssons "Hjalmar Lundbohm – Ledare, samhällsbyggare och kulturmecena" får vi äntligen stifta bekantskap med en av dem.

Berättelsen om Hjalmar Lundbohm är berättelsen om en geolog från Dalsland som av en händelse reste norr om polcirkeln, blev tagen av landskapet kring berget Luossavätri, insåg vilka rikedomar som doldes där, varpå han fick den briljanta idén att grunda Kiruna, där han snart satte prägel på allt som det överhuvudtaget var möjligt att sätta sin prägel på.

Att skildra sådana gestalter är ett notoriskt uppdrag, fallorna är otaliga men eftersom Persson, forskare vid Luleå Tekniska Universitet, vet vad han gör lyckas han undvika dem alla. När han skalar bort myterna, träder en betydligt mer intressant och sammanfatt person fram. Hjalmar Lundbohm var en i raden

av framgångsrika industrbyggare som levde och verkade i en tid när flera av de svenska storföretagen byggdes upp. Men som tjejn andyder var Lundbohm betydligt mer än så. Hans nätverk är en imponerande lista över samtidens kulturpersonligheter, men där finns också några namn som förskräcker. Det var i den här delen av Sverige som det rasbiologiska projektet började, och i och med Lundbohms vänskap med det rasbiologiska institutets grundare, Herman Lundborg, berör Curt Persson även den mörkare delen av Uppsalas historia.

Det "stora intresset" för samernas kultur bland det förra sekelsiftets auktoriteter och sköndand har i en och annan notorisk idyllmålares händer töt sig som ett bevis för deras "respekt". Problemet är att den sortens "respekt" stöter vi med förskräckelse på lite varstans vid den här tiden. Samerna i Sverige, eller i övriga delar av Sjöma, drabbades aldrig av samma öden som Herero- eller Tutsifolket, men tankefigurerna är identiska: de som under devisen "lapp skall vara lapp" ville segregera urfolken, hålla dem nödortfuktig bildade, men hindra dem från att "läppja på civilisationens bagare".

Persson berättar saldigt om hur arkeologen Gustaf Hallström i samband med renoveringen av Jukkasjåvi

Litteratur

Curt Persson
Hjalmar Lundbohm – Ledare, samhällsbyggare och kulturmecena
Även kultur

I och med

Lundbohms vänskap med det rasbiologiska institutets grundare, Herman Lundborg, berör Curt Persson även den mörkare delen av Uppsalas historia.

kyrka 1907, utförde skallmätningar på de samiska kranier som framkommit vid renoveringsarbetet. Det går aldrig att bortse från kopplingen mellan rasbiologin och arkeologin, men bland yngre arkeologer märks en tydlig misstänksamhet mot nationella vångströjor. Redan 1918 protesterade de över att de tvingades utföra rasbiologiska undersökningar som knappast kunde tjäna något vetenskapligt syfte. Det rasbiologiska institutet tillhörde aldrig Uppsalas universitet, att de rasbiologiska teorierna ändå diskuterades där var absolut nödvändigt eftersom det trots allt är universitetens plikt att granska teorier som gör anspråk på vetenskaplighet. Och det var precis vad man gjorde – när institutet grundades hade vetenskapen redan vänt rasbiologin ryggen.

Berättelsen om Lundbohm och skallmätningarna illustrerar att det förrådiska i hela det rasbiologiska projektet snarare låg i vilken genomslagskraft dessa idéer fick utre på landsbygden, där de oemotsagda förmedlades från katedrarna och predikstolarna.

Akademikernas svek låg snarare i tysnadens. Förutom ett och annat debattinlägg i dagsidningar som få människor utre i landsbygden hade anledning att läsa, föredrog de att avfärdas rasbiologin innanför seminarierummens väggar, och nöjde sig med att hålla Lundborg utanför.

Den danska konstnären Emilie Demant, som tillsammans med Lundbohm stötrade den samiska författaren Johan Turius bokutgivning, skräddade inte orden. I Herman Lundborg såg hon en "svagt begåvad och fämligen

okunnig viktigpetter, en fanatisk och inbilsk nationalist". Demant konstaterade att det var just en "fin samling 'Lappvännar'" som Lundbohm hade samlat ihop. Rasist eller inte, i Lundbohms fall får vi vackert stå ut med det faktum att de termer och begrepp som följde med rasbiologin ytrades av folk som inte nödvändigtvis alltid såg en gaskammare vid vägens ände.

Kännetecknande för gestalter som får saker och ting att hända är att deras skapelser med tiden blir alltför komplexa. Det patriarkala ledarskapet fungerade helt enkelt inte i en tid då verksamheten krävde ett mer välutbildat och specialiserat ledarskap. Med inflyttningen och nybyggandet följde dessutom att det politiska landskapet skiftade färg.

Vid andralkammarvalen 1920 fick Vänstersocialisterna och Socialdemokraterna 7,3 procent av rösterna, vilket inte på något sätt tycks ha påverkat LKAB:s lönsamhet.

Samma höst, den 6 oktober 1920 lämnade Hjalmar Lundbohm Kiruna för att aldrig mer återvända. Bakom sig lämnade han inte bara ett stortföretag och en hel stad, utan i mångt och mycket förutsättningen för den välfärd vi njuter av idag.

Curt Perssons verk är inte bara ett sympatiskt, valskrivet och rikt illustrerat praktverk om en intressant människa med alla hans förträddanden och tillkortakommanden. Det är ett betydande bidrag till berättelsen om Sverige.

Magnus Alkarp

kultur@unt.se